

З.М. Таран

Полтавський національний педагогічний університет імені

В. Г. Короленка

zena19-t@gmail.com

УДК 821.133.1.09'18'

«У 18... році» від «несамовитої» романтики до пошуків нових романних форм (за твором Е. і Ж. Гонкурів)

Ключові слова: французький романтизм, художній стиль, новаторство, роман, натуралізм.

У статті розглядається перший роман французьких письменників Едмона і Жуля Гонкурів «У 18... році» («En 18...») як вияв художнього новаторства митців. У літературознавстві цьому роману приділено надзвичайно мало уваги, тому вивчення ранньої творчості братів Гонкурів є важливим для розширення уявлень про літературний процес у Франції кінця ХІХ століття, який формувався під впливом традицій французької «несамовитої» романтики.

Першим романом братів Ж. і Е. Гонкурів став твір «У 18... році» («En 18...»), який був завершений напередодні державного перевороту Луї Бонапарта 1851 року. Твір якраз мав вийти з друку, але через політичні події він вийшов із затримкою (5 грудня 1851 року). Автори дуже переживали з приводу того, що переворот завадив підготовці до виходу їхнього першого роману, за їхніми спогадами, вони навіть створили афішу, яка «однією буквою і двома цифрами мала сповістити Францію про появу двох нових письменників» [1, с. 43]. Однак цю афішу ніхто не побачив, бо типографія була оточена військами, а видавець Жердес, побоюючись репресій, спалив уже видрукувані афіші першого роману Ж. і Е. Гонкурів. Та все ж таки роман був опублікований саме того буремного для Франції року.

Самі автори тоді надавали великого значення своєму першому творові. Вони вважали його явищем новим і оригінальним для літератури, хоча й із певною мірою наслідування традицій пізнього французького романтизму. У грудні 1851 р. в «Щоденнику» Ж. і Е. Гонкурів зазначено: «...наш возлюблений первенец, взлелеянный нами, ухоженный, книга, которую мы писали и переписывали целый год, книга несовершенная, испорченная некоторыми подражаниями Готье, но для первого произведения оригинальная до странности, первое детище, за которое можно было не краснеть, ибо в нем проявились в зародыше все стороны

нашого дарования, все тона нашей палитры, еще несколько резкие и слишком яркие» [1, с. 44].

Митці мріяли про успіх першого роману в широкої публіки: «Мы мечтали. Мы строили воздушные замки. Мы казались себе великими людьми, вооруженными для борьбы Жаненом – при помощи одного росчерка пера. Мы ждали беглого огня газет, наострив уши, дрожа над нашими надеждами...» [1, с. 45]. Однак перша ж рецензія в газеті «Ревю де Монд» була різко негативною (автор рецензії – критик Поммартен), роман не отримав схвального резонансу в широкої публіки, і пізніше рукопис цього твору Ж. і Е. Гонкури спалили. Хоча згодом вони повернулися до роману «У 18... році», а Едмон Гонкур підготував друге видання твору в 1883-1884 роках.

Незважаючи на те, що роман «У 18... році» не мав великого успіху в читацьких колах та у критиків, все ж таки автори не вважали його невдачею. У передмові до другого видання твору 1884 р. Едмон Гонкур писав: «О, що робить книжку поганою, я знаю краще, ніж будь-хто! Це пошук роздратованого розуму, це діалог, де розмовна мова складається із книжних фраз, це базікання закоханих...» (*Oh! ce qui fait le livre mauvais, je le sais mieux que personne! C'est une recherche agaçante de l'esprit, c'est un dialogue, dont la langue parlée est faite avec des phrases de livre, c'est un saquetage amoureux...*) [5, с.11]. Що стосується художнього стилю, то Е. Гонкур пояснював (уже з відстані значного художнього досвіду, з позиції 1880-х років), що їхній стиль у першій книжці був «занадто прикрашений яскравими формами романтизму 1830-х років», «прагненням авторів якомога барвистіше увиразнити речі». Митці в першому романі використовували пластичні форми, шукали несподівані порівняння живого й неживого, як це було, наприклад, у деяких романтичних творах Т. Готье (наприклад, у романі «У 18... році» вживаються порівняння жіночої шкіри зі сплавом металу, або відблиски чорного волосся – із загартовуванням сталі і т.п.). Е. Гонкур зазначив, що в їхньому першому романі «У 18... році» вони наслідували Т. Готье і Ж. Жанена. Захоплення матеріальною сферою (від Т. Готье) поєднується з несподіваними описами й вражаючими ефектами (від Ж. Жанена). За словами Е. Гонкура, головна слабкість книжки полягала в тому, що «коли ми писали, ми ще не мали безпосереднього бачення людства», а «безпосереднє бачення» («бачення зі спогадами») – це те, що зумовлює оригінальність письменника («...*quand nous l'avons écrit, nous n'avions pas encore la vision directe de l'humanité, la vision sans souvenirs... cette vision directe, c'est ce qui fait pour moi le romancier original*») [5, с.13].

У літературознавстві роману «У 18... році» Ж. і Е. Гонкурів приділено надзвичайно мало уваги, про нього лише побіжно згадується в окремих статтях дослідників (О. Михайлов, В. Шор) [2; 3], які розглядали перший твір Ж. і Е. Гонкурів саме в руслі французької «несамовитої»

романтики 1830-х років. «Несамовита» романтика тоді приваблювала митців бунтівним духом, а також порушенням усталених норм і традицій, зокрема в галузі мови та стилю. У романі «У 18... році» поєднуються розмовна і книжна, політична і побутова, вулична і висока поетична мова. Окрім того, вплив «несамовитої» романтики полягав також у мальовничих описах жахів і любовних сцен. У романі «У 18... році» виявилася тенденція взаємодії літератури й живопису, що також походить від Т. Готье і групи «Парнас». Ж.і Е. Гонкури демонструють вже у першому своєму творі неабиякої живописності окремих епізодів і сцен, майстерності у різних видах описів (портрет, пейзаж, зображення індивідуальних об'єктів і масових сцен). Окрім того, в романі простежується різке зіткнення прекрасного й потворного, високого й ницого, поєднання різних життєвих сфер (побуту і піднесеного світу митця, суспільної атмосфери й театрального життя тощо). У творі «У 18... році» підкреслено абсолютну свободу автора, котрий не підкоряється ніяким законам, окрім власної фантазії.

Отже, вплив традицій французької «несамовитої» романтики в першому творі Ж. і Е. Гонкурів є напрочуд виразним і потужним. Водночас, як ми вважаємо, вже у першому художньому творі митців виявилось їхнє палке бажання оновити роман, знайти нові оригінальні форми й апробувати їх у романному жанрі. Цікавою видається думка самого Едмона Гонкурів в передмові до другого видання твору: «Сьогодні минуло понад тридцять років з моменту спалення роману «У 18... році», <...> пані Жорж Санд навчила мене вважати його цікавим зародком усіх наших наступних романів... Ця перша книжка містить дуже цікаві зерна, переваги й недоліки нашого таланту...» (*«Aujourd'hui que plus de trente ans se sont passés depuis l'autodafé d'En 18... <...> Mme Sand m'a appris à le considérer, comme un intéressant embryon de nos romans de plus tard, comme un premier livre, contenant très curieusement en germe, les qualités et les défauts de notre talent...»*). [5, с.10].

Образ головного героя Шарля – перша спроба Ж. і Е. Гонкурів створити образ «артистичної натури», яка є своєрідним духовним камертоном сучасного середовища.

«Дивний чоловік Шарль, з його холодними очима, з виглядом джентльмена, його тупо цинічним прононсом. ... Він був пересічний смертний, молодий і старий, йому було 25 років... Він ішов власним шляхом... не те, щоб він був кращим, але він мав тонке, чутливе серце, що давало йому більше горя, аніж радості...» [4, с. 45-47].

У характеристиці Шарля поєднуються психологічне й соціальне, побутово-фізіологічне й мистецьке. Однак незважаючи на велику кількість і розмаїття окремих деталей, образ Шарля лише окреслений, не прописаний до кінця, лише ескізно зображений авторами. Його образ – це вже не той романтичний герой-бунтівник, що постає проти усталеного

порядку. Його постать не є ані героїчною, ані хоча б такою, що вивищується з-поміж довоколишнього світу. Автори постійно підкреслюють тісний зв'язок героя і середовища, зумовленість думок і вчинків героя його середовищем – ця риса згодом стане однією із провідних у наступних творах Ж. і Е. Гонкурів, які у своїй художній практиці торували шляхи натуралізму та імпресіонізму.

У романі «У 18... році» відсутній послідовний наскрізний сюжет. Ж і Е. Гонкури використали фрагментарну композицію. Твір складається з окремих (різних за розміром) розділів, які не пов'язані єдиною сюжетною лінією. Зв'язок між розділами лише внутрішній – через життєві події та емоційні враження Шарля, умови його існування, коло інтересів, захоплення, мистецькі уподобання. Хоча у творі наявна любовна лінія (інтимні зв'язки Шарля із двома жінками, одна з яких – прусська шпигунка, а друга – натурниця), проте вона не є провідною, як, скажімо, у творах інших романтиків, де любовний сюжет відігравав значну роль. Любовні історії Шарля лише більше підкреслюють зв'язок героя із середовищем. Закоханість героя дуже швидко змінюється поглинанням його почуттів реальною дійсністю. Ж і Е. Гонкури використовують у роман «У 18... році» елементи фізіологічних описів, еротичних сцен, що також засвідчують їхні пошуки адекватного відображення життя в усіх його проявах. Жінки, які опиняються поруч із Шарлем, зовсім не нагадують піднесених героїнь творів романтиків, вони відображають сучасність, як вона є. Невипадково одна із них є натурницею, Шарль любить стежити за рухом її тіла, зміною виразу очей, кольором шкіри при різному освітленні. Автори роману шукають засоби якомога точнішого відображення людини в реальному середовищі. А образ іншої жінки (шпигунки) дає можливість авторам ширше представити тогочасний суспільний контекст, хоча роман «У 18... році» підкреслено аполітичний.

Роман «У 18... році», безумовно, був експериментальним, Ж і Е. Гонкури намагалися застосувати в ньому різні форми відображення сучасної дійсності. Вони широко використовували не тільки поширені засоби романного письма (пейзаж, оповідь від третьої особи), а й доволі не звичайні для того часу – наприклад, розлогі діалоги й полілоги, в яких поєднуються різні ідеї, думки, точки зору. Трохи пізніше подібну форму використає Г. Флобер у романі «Виховання почуттів», але Ж і Е. Гонкури тут йшли попереду. Звісно, публіка вважала нашарування різних типів нарації невдалою спробою молодих романістів, діалоги й полілоги подекуди були надто великими, все ж таки це був новий крок до опанування сучасності. До того ж Ж і Е. Гонкури сміливо вводили на сторінки свого першого роману лексику й стильові звороти з різних сфер. Тут можна знайти й книжні форми, й вуличну лексику, й театральні дискусії, й побутові розмови про статки, звичайні справи обивателів тощо.

Прикметною особливістю роману «У 18... році» є виразна інтертекстуальність. Головний герой Шарль має широке коло інтересів – філософських, мистецьких, наукових, тому в поле його уваги потрапляють різні праці й літературні твори, які дають різні ракурси зображення героя і довколишнього середовища. Наприклад, XIII розділ називається «Ласкаво просимо в Ельсінор» («*Soyez les bienvenus à Elseneur*»). Назва нагадує читачам про замок Ельсінор, де відбуваються головні події п'єси «Гамлет» В. Шекспіра. Згадка про Ельсінор через інтертекстуальний зв'язок із твором англійського драматурга вводить у роман «У 18... році» Ж і Е. Гонкурів мотив «гнилизни» світу, духовної ницості суспільства. У XII розділі про Париж герої кажуть: «це місто, де смердить і яке зовсім подобається» («*c'est la ville où il pue et où on n'aime point*») [4, с. 148].

Діапазон інтертекстуальних зв'язків у романі «У 18... році» доволі широкий: від античної філософії й літератури до сучасних для Ж і Е. Гонкурів творів. Відповідно в романі «У 18... році» створюється культурне поле для зображення героя та реального середовища. Слід відзначити, що окрім європейського контексту, в роман «У 18... році» вже увійшли східні мотиви та образи. Так, одна із жінок постає в образі японки, автори зображують деталі її східного вбрання, описують і деякі японські речі в інтер'єрі (наприклад, опис комину з японськими дрібничками). Як відомо, Ж і Е. Гонкури першими стали колекціонувати предмети побуту й мистецтва Японії, вони ж ввели японські мотиви в європейський роман, а вперше це сталося у творі «У 18... році» 1851 року. Поєднання європейської та східної культурної традиції ще не було таким потужним, як в інших творах Ж і Е. Гонкурів, але все ж таки воно вже було накреслено в романі «У 18... році».

У першому творі Ж і Е. Гонкурів знаходимо також різні види «людських» документів, які з часом письменники широко вводили в свої наступні романи. Наприклад, приватні листи, любовні записки, газетні статті, оголошення та ін. Завдяки Ж і Е. Гонкурам, сучасність входила в роман у різноманітних нарративних формах, узятих із реального життя.

З метою широкого відображення сучасного середовища автори ввели також натуралістичні описи масових сцен із поєднанням зовнішніх деталей і уривків достовірних розмов (театр, бульвар, ресторан, літературний салон та ін.).

Звернімо увагу й на динамічні описи пейзажів, які подано не тільки з авторської точки зору, а й з точки зору персонажа. Зміни його настрою, почуттів впливають на сприйняття природи. І навпаки – зміни природи впливають на його думки й враження. Ось наприклад, опис пейзажу в XVI розділі «У Нижньому Медоні» («*Bas-Meudon*»). Саме в Нижньому Медоні Шарль познайомився із Ніфою, яка викликає в нього асоціації з літературною героїнею – королевою Маб. Шарль лежить посеред високої трави й споглядає чудовий сільський пейзаж, в який органічно вписана

прекрасна Ніфа. Сонце, зелена трава, срібляста верба, блакитне небо, веселі каченята, старий паром і – Ніфа із врожаєм квітів, зібраних у поділ її сукні. Ніфа із королеви Маб в уяві Шарля перетворюється на Кармен. Рух її чорного волосся, палкий погляд посилюють яскраві барви природи, і все це викликає в творчій уяві Шарля мистецьке захоплення. Він прагне запам'ятати її образ на тлі пейзажу, щоб потім відтворити в художніх формах, якомога ближче до дійсності. Згодом цей реальний пейзаж переходить у спогад. І завжди, коли Шарль опинявся на лоні природи й лежав у високій траві, йому марилося Ніфа, а запах букету її квітів він згадував ще довго-довго. Безумовно, в цьому описі виявилися елементи імпресіонізму, які стануть ще потужнішими в пізніх творах Ж і Е. Гонкурів [4, с. 176-182].

У романі «У 18... році» знаходимо спроби в галузі техніки не безпосереднього, а відображеного опису. Наприклад, природа зображується інколи у відображенні річки чи ставка, відповідно об'єкти постають не в чіткому, а розмитому вигляді, що дає поштовх творчій уяві Шарля. Куточок природи видається йому чарівним зібранням «коштовностей» (золоті жуки, сріблясті бабки, мерехтіння хвиль), яке королева Маб чіпляла до своєї карети. Подібно до відображеного пейзажу деякі міські замальовки подано не прямо й безпосередньо, а крізь димову завісу, у відображенні води, дзеркала або іншої блискучої поверхні. Наприклад: «Були безкінечні архітектурні споруди... палаци, храми... Капітолій, фронтони, Колізей, піраміди то виникали, то щезали. І всі ці пам'ятки були відображені у величезному озері...Форми застигали миттєво, можна спостерігати лише цю боротьбу з граніту, де кам'яні хвилі з'являлися щосекунди ще численніші і відточеніші, аніж леза бурхливого моря». [4, с. 264].

Останній розділ роману «У 18... році» називається «Самогубство» («*Suicide*»). Головний герой розчаровується в усьому, вивчення антикварних видань йому нічого не дало, день починається із сумнівів (питання), і він уже не закоханий романтик («Він не більше закоханий, аніж стеатит» («*il n'est plus amoureux que de la stéatite verdâtre*»)) [4, с. 281]. Дійсність поглинає думки й творчість героя, і він уже не може жити так, як раніше. Фінал роману певною мірою відкритий, адже читач напевно не знає, що сталося із Шарлем, що буде з іншими персонажами. У творі «У 18... році» Ж і Е. Гонкури представили експеримент роману як «нерозчленований шматок життя», без початку й без кінця, з непослідовним і незавершеним сюжетом, в якому мало зовнішньої дії, але багато внутрішніх спостережень, почуттів, вражень героя. Це був цікавий досвід у галузі оновлення романної форми, який автори використають в подальшій діяльності.

Література

1. Гонкур Э., Гонкур Ж . Дневник. Записки литературной жизни. В 2-х тт. / Эдмон Луи Антуан Гонкур, Жюль Альфред Дэ Гонкур. – М.: Художественная литература, 1964. – Т. 1. – 783 с.
2. Михайлов К. Братья Гонкуры / К. Михайлов // Французский роман XIX века: Сб. статей под ред. В. Десницкого. – М.Л.: ГИХЛ, 1932. – С. 123-143.
3. Шор В. Братья Гонкуры: их эстетика и романы / В. Шор // Гонкур Э. и Ж. Жермини Ласерге. Братья Земганно. Актриса Фостен. – М.: Художественная литература, 1972. – С. 5-26.
4. Goncourt E. et J. En 18... / Edmond et Jules de Goncourt. – Paris: Dumineray, éditeur, 1851. – 285 p.
5. Goncourt E. et J. Préfaces et manifestes littéraires / Edmond et Jules de Goncourt. – Paris: Charpentier, 1888. – 47 p.

Z.M. Taran

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
zena19-t@gmail.com

From "frantic" romanticism to the new novel forms (E. and J. Goncourts "En 18...")

Key words: French romanticism, literary style, innovation, novel, naturalism.

The article discusses the first novel of French writers Edmond and Jules Goncourt «En 18...» («In 18...») as a manifestation of writers' literary innovation. In literary criticism their early works have been little observed, so the study of Goncourts' novels is important to widen the vision of literary process in France in the late XIX century, which was formed under the influence of French "frantic" romanticism.